

A holland „Aranykor” festőinek természetábrázolása

Második rész

A feltörekvő holland polgárság izlés- és szokásvilága lassan tért hódított Európa más térségeiben is. Tényleg lassan, legkivált a mi vidékünkön, hiszen a polgári izléshez polgár is kellett, kialakulását azonban elsősorban a feudális béklyók gátolták és nehezítették. Érdekes ellentmondás ugyanakkor a magyar reformkor idejéből, hogy a *Honművész* c. társasági lap ritkán megszólaló festészeti rovata egy „a’ bécsi cs.k. képtárban” fellelhető ritkaság, a németalföldi „Ruysdael Jakab” erdei tájképére hívta fel a figyelmet. Vagyis a királyi gyűjteményben előbb kapott helyet a *mennonita* festő, mint, hogy őt és munkáit a közép-európai polgári lelkiület el- vagy befogadhatta volna.

„Erdei tájkép” Ruysdael Jakab dolgozata, fafestvény 9” magos ’s 11 ½” széles. Egy tiszta délután, egy tölgyfaerdőnek mutatja világos térért. A’ szinközép ’s távolság jól meg van világítva a’ naptól a’ szinelőzet ellenben félárnyékban jelen-meg. A’ rétdombokon ’s mindenféle vezető utakon, ugy hasonlag a’ kép közepén levő tölgyfa-csoportozaton, teljes napvilág terjedez, ’s megaranyozva állanak előbbre más tölgyek a’ leveleknek őszi díszében. Ezeknek alagyozatát fél árnyék fedi. Elég széles folyó víz foly a’ szinelőzet felé. Setét bokros és sűrű leveles fák vannak a’ másik oldalon, mint ellentétje a’ fénylő fehér felhőknek, majd csak oda varázsolva. A’ szinelőtől egy út vezet a’ domb felé; ez élénkséget nyer egy fíjával ott járó paraszt, ’s még hátrább látszó három alak által. Ezen kicsiny festvény hiv tükre a’ természetnek, ’s a’ mesteri végzés által minden részében a’ legjobbak ezen egyike a’ művésztől, mellyen monogramját is (összekúcsolt J.R. betűkkel) láthatni.

Helyes festvények a’ bécsi cs.k. képtárban. - Novák Dániel

28. *Honművész. Pesten csütörtökön apr. 6^{kán} 1837.*

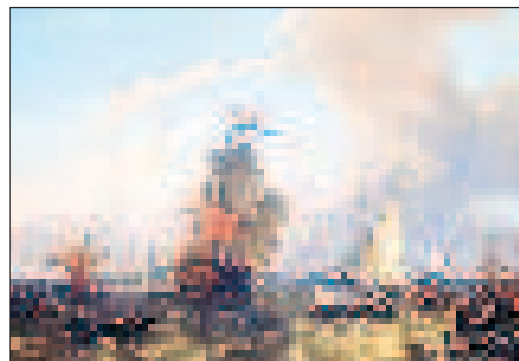
Nem szerencsétlen ötlet tehát a holland tájfestőket éppen *Jacob van Ruysdael*lel kezdve bemutatni. Még a 178 éves nehézkes „tárlatvezetést” igénybe véve sem. A tájfestészet Rembrandtjának tekintett, viszonylag rövid életű tehetség ugyancsak

tájfestő dinasztia tagjaként vált híressé. Sok kortársával ellentétben, inkább a hazai (és német) tájak, illetve a tenger vonzották. Akarva-akaratlan, sokat tett egy közhely („ha Hollandia, akkor szélmalom”) elterjedéséhez. Személyes tapasztalataimra hivatkozva mondhatom: a borongós-fénytöréses, hol viharos, hol nyugalmat sugalló, csodálatos felhőalakzatokkal ékeskedő holland tengerközeli tájak „élőbeni” befogadásához Riusdael képei nyújtják a legtöbb inspirációt. A ma emberek számára azonban ennél is többet jelentenek: rálátást a sokkal kevesebb ember által lakott tájra, ahol még dűlötök kanyarognak a homokdűnéken sínylő rozsföldek között, korhadó fakerítések tagolják a dűnék csenevész legelőit, fák-fácsoportok veszik körül a tanyákat, szelíd őszi verőfényben melegedő őszreg kocsányos tölgyek óvják árnyékukkal a közöttük átsiető patakat. Elénk teríti a „kivasalt” tájat, ahol a síkság legmegbízhatóbb tájékozódási pontjai a szélmalomok és a távoli városok égre törő tornyai. A belső harmóniából eredő, derűs nyugalmat árasztó vízparti füzesek akár romantikus idill helyszínének is tekinthetők, akár Mészöly Géza balatoni képein. Ugyancsak szívszorítóak az esti hőzapor nyomán kifehéredő zsüptetős házak, holdfény világította, szél cibálta füstzászlóval: mindegyik kép egy-egy borzongató északi mese. Az igazi drámát azonban a tenger szolgálta.

Nemcsak a Ruisdaelek, hanem szinte minden holland tájfestő kötelezőnek tekintett ecsetgyakorlata volt a viharos tenger megörökítése. Vízre se kellett szállni hozzá: dagálykor a dűnékig, zsilipekig, gátakig előrenyomuló tenger egyaránt elnyeléssel fenyegette a hánykolódó hajókat, sőt magát a szárazföldet is. A tenger visszakövetelte a jussát, ezért minden hollandus tisztelte a tengert, de meg nem hátrált előle. Uralni a tengert: ezt hirdetik a holland tájfestők a főárboc tetejére pingált, néha ugyancsak viharvert piros-fehér-kék trikolorral. Ami – a hozzá tartozó gondolatissággal együtt – a hadihajók sajátja is, s mely hajók ugyancsak sokat szerepelnek a tengeri tájakon, akár békésen, akár csatajelenet közben. A legnevesebbek közül való *Willem van de Velde*, méghozzá apa és fia egyaránt, szinte életcélként örökítették

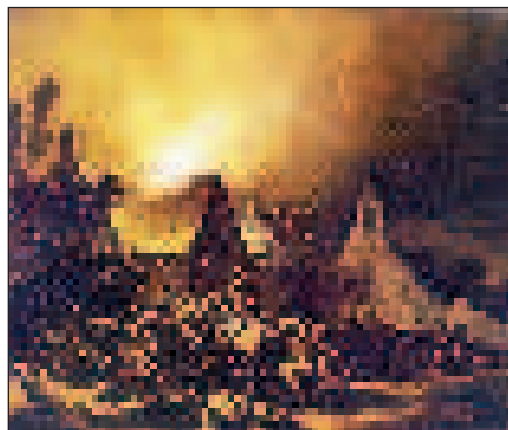
meg a flottát és a tengeri csatákat. Ugyan- ezt tette *Hendrick Cornelisz Vroom*, aki a spanyolok elleni tengeri küzdelmekről készített megrázó erejű képi tudósításokat.

Ludolf Bakhuizen képein a viharos tengeren kívül a távoli gyarmatokra utazók kikötői készülődésének filmszerű eseményeibe is bepillantunk. A hollandok forradalmasították a vitorlázást, mivel a csatahajók megépítésére csakúgy rákényszerültek, mint ahogy a nagy teherbírású kereskedelmi hajókéra is. Nem véletlen tehát, hogy a vitorlásokkal zsúfolt kikötők is festői témává léptek elő. Csupaszon vagy felvitorlázottan – egyre megy, mert nem csak látszólag – mindig egyik helyzet az ábrázolás számos buktatójába ütközött. De egy holland már alighanem gyermekkorától fogva tudta és értette a hajókötelzet, vitorlázat elemeit, legalábbis a festők képei részletes ismeretekről árulkodnak. S, hogy miként lehet fokozni a tengeri viharon vagy csatán kívül egy bonyolult felépítésű vitorlás megjelenítését? Hát éjszaka, a felhőkkel bújócskázó sejtelmes telihold fényénél. S

Ludolf Bakhuizen: A „Briell” Williém III berakodása Angliában (1630–1708)

mind ez realitás is: a hajók csak dagállyal indulhattak, a halászok is csak ilyenkor térhettek meg vagy mehettek ki a tengerre. Egyszóval: a kikötőkben éjszaka is akkora volt a nyüzsgés, mint nappal. A holdfény pedig fény-árnyék játékká változtatta a felvitorlázott hajók jövés-menését. Naná, hogy ez a téma is csakhamar életre hívta a legjobb specialistáit. Így a delfti születésű *Egbert van der Poel* a tűzvések megörökítése mellett az éjszakai kikötők hajósjeleneteiben lelte örömét. Delft és a tűzvész neve nem véletlenül kapcsolódik össze egyébként. A fából-nádból, zsupp-

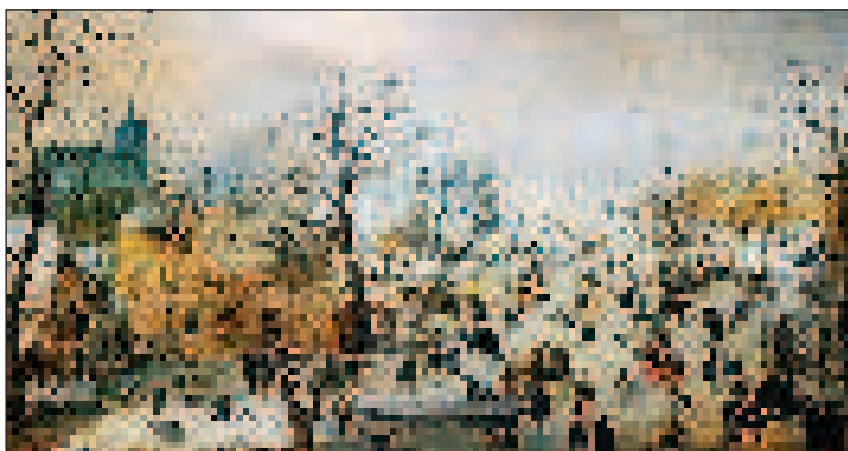
Egbert van der Poel: Egy égő falu Marodeure előtt (1621–1664)

ból épített házak könnyen lángra kaptak és a mindig fújó erőteljes tengeri szél egykettőre megtette a magáét. Delft azonban tüntetőleg útjában állt a Vörös Kakasnak: híres és száz méternél is jóval magasabb templomtornyába kétszer is belesapott a pusztító villám, 1654. október 12-én pedig a delfti lőportár robbant fel, hatalmas tűzvész okozva. A (főleg éjszakai) tűzvészek sok festőnek szolgáltattak témát, *Aert van der Neer* azonban inkább a csendes holdfényes tájakat festette, és nemcsak a kikötőkben, hanem másutt is. Szélmalmos sziluettképei meggyőzően sugallják az éjszaka csendes nyugalma. *Aelbert Cuyp* is szívesen festett békés kikötői jeleneteket, zöldsége kofákkal, friss halzsákmánnyal megrakott hajnali bárkákat és főleg vízparton nézelődő kérődző teheneket.

Akár a nappalt, akár az éjszakát, szárazföldet vagy tengert ábrázolták is a tájfestők, egy dologban megegyező affinitást és érzékenységet árultak el: mindig és mindenüvé felhős égboltot festettek. Amíg azonban az egyházi festészetben (a barokkban kiváltképp) a felhők szcenikus szerepet töltek be, a tájképfestőknél a felhők a légienszerű materiális valóságot jelentik. Nem kitálatott kummulációk, nem az egyszerre, egy időben nem létező felhőalakzatok felhalmozása, hanem meteorológiai pontosságú megfigyelések eredményeként. Aki a napi jövés-menését a szélhez, a Nap és a csillagok állásához, a tengerjáráshoz igazítja, az a felhőkre is szakavatottan figyel. Ezért az a meglátás, miszerint pl. *Ruisdael* pl. architektonikus felhőépítményeket emel, csak annyiban igaz, hogy maguk a felhők hozzák létre ezeket a formákat, a festő csak lemásolja őket. Éppen a mulékony felhők a legidőtállóbb természeti képződmények, mivel reprodukív képességük korlátlan és időtlen. A felhők szerepére, jelentőségére minden korabeli holland festő rájött, de valóságghú ábrázolásuk csak a romantika idején vált világszerte általánossá.

A sokféle tipikusan holland festészeti téma között aligha akad „hollandibb”, mint a befagyott csatornákon folytatott téli vigasságok ábrázolása. E vidám műfajban szinte kivétel nélkül minden festő „kipróbálta magát”. Az utókor szerencséjére, mert alig akad népszokás, farsangi felbuzdulás, egy nép lelkületét legtalálhatóbb módon jellemző képi ábrázolás, ami összevethető lenne vele. A téli vidámságok és műfaji előzményeik bizonyára egy természeti jelenségre – a „kis jégkorszak”-nak nevezett lehülési periódusra vezethetők vissza. A csatornák ugyanis csak ritkán (átlagosan húszévente egyszer) fagytak be. A *Pieter*

Bruegel dinasztia tagjai és követői (*Hendrick Avercamp*, *Aert van der Neer*) sorra megörökítették a váratlanul szigorú teleket (nem csak a farsangi tobzódást), ami végül divattémává nőtte ki magát. Számos kép szerzője rumpuncsos jókedvében a mai napig összekacsint a kép szemlélőjével:

Hendrick Avercamp: Téli táj korcsolyázókkal (1585–1634) Rijksmuseum Amsterdam Royal Picture Gallery

a kisdolgát fesztelenül végző férj, feleségét a csúszó talpú alkalmatosságból jégre kiborító másik, dolgát végző gyerek és kutya, orra bukó és fedetlen hátsóját közszemlére tevő asszonyosság – mind mind olyan részlet, melynek vastagságát helyénvalónak találta a közönlés, mert a valóságot ábrázolta. Kiolvasható persze sok minden más is: a folyópartra telepített árnyművek, ami mellett vízmerő lék éktelenkedik (*Jan van de Cappelle*), tanya körüli rendtelenség, önfeledten jégkorongozó köcsögkalapos férfiak, kéz a kézben tovassikló szerelmespárok, gazdag, díszes lovas szánkók, és tömeg, tömeg mindenütt! Talán csak a „sánták-bénák” maradtak otthon: Hollandia népe most korcsolyázik. *Adriaen Pietersz van de Venne* kifinomult módon utal

erre a „*Milyen jól együtt megyünk*” feliratot viselő képén, ahol még egy bagoly-házaspár is korcsolyázik.

A végére hagytam a hagyományos életképek műfaját. Hagyományosak annyiban, hogy ezek változatos témái nem a befagyott csatornához, hanem a mindennapokhoz kötődnek. Nem lehet véletlen, hogy ezek között is a vigasságok állnak előkelő helyen. Családi ünnepek, falusi lakodalmak, bankettek, utcai népünnepélyek szerepelnek nagy változatosságban. Szereplőik hol fényképszerűen kidolgozott valóságos portrékon jelennek meg (*Pieter de Hooch*, *Pieter Codde*), hol elnagyolt módra megfestve (*Jan Steen*, *Egbert van der Poel*, *Adriaen van Ostade*). Némi lyik figura bizvást felkerülhetne Csontváry valamelyik óriásvásznára is: lehetséges, hogy zseniális patikusunk e figurákat holland festőktől tanulta? A legtöbb képen a féktelenség, mértéktelenség uralkodik: csecsemőtől az aggastyánig mindenki kirúg a hámból. Bizony, itt nyoma sincs a puritán álszenteskedésnek! Ám lassunk csodát: az efféle képek szerzői a mértéktelenséget ostorozták, nem a tivornyt élgették! Legalábbis a képek hivatalos megnevezésében...

Azért a mindennapi élet jelenetei sem maradhatnak el: *Adriaen van Ostade* „kagylótisztító nő”-je például a ház mögötti gazdasági udvaron végzi munkáját. A környezet akár Magyarországon is lehetne, csak a kagylótisztítás lógna ki a ... képből.

Már szóba került, hogy a holland festők előtt semmi sem volt idegen. Arra azért ügyeltek, hogy a túl erős jelenetek mögött legyen valamiféle ideológiai támasz. Így a szaglást, mint érzékszervi jelenséget gyakran ábrázolták a kisgyermek tisztába tételével. Ami ugyebár csak nyomokban sem hasonlított a mai normákhoz (*Jan Miense Molenaer*)...

Volt azonban egy terület, a szerelem, aminek ábrázolását inkább csak allegorikus művekben gyakorolták. Ám az első

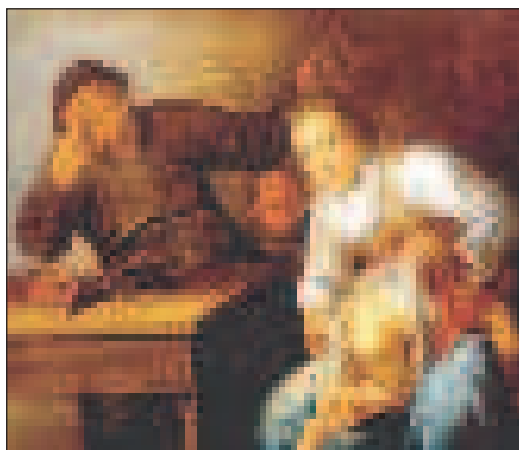

Jan Steen: Úgy énekeljük, hogyan halljuk
(1626–1679); Web Gallery of Art

lépések ebben az irányban is megtörténtek: Jan Vermeer több képén is megjeleníti a pénzért vásárolt szerelem sokat sejtető epizódját, a kialakított összeg átadását. Más képeken a dárídózó társaság egyes léha képviselői árulkodnak sokat sejtetően szándékukról.

Erős kritikát képviselnek a mai ember szemében a korabeli alsószintű oktatást képviselő „divatképek” is. Jan Steen legalább is a totális anarchiát, no és a testi fenyítést ábrázolja a „falusi iskola” vagy „iskolamester” témájú képein. Ezzel per sze a kor emberének inkább azt fejezte ki, hogy milyen nehéz is a zabolázatlan nebulókkal boldogulni. Ám még itt is felfedezhetünk irigylésre méltó pozitívumot: a gyerekek színes, állatfigurákat ábrázoló nyomatokból tanultak olvasni! Ezek bizony a mai olvasókönyvek korai elődei! Vajon melyik állam szorgalmazta Hol-

Jan Miense Molenaer: Az illat
(1610 körül–1668) Mauritshius
Royal Picture Gallery

landián kívül a XVII. században a népoktatás elterjesztését?

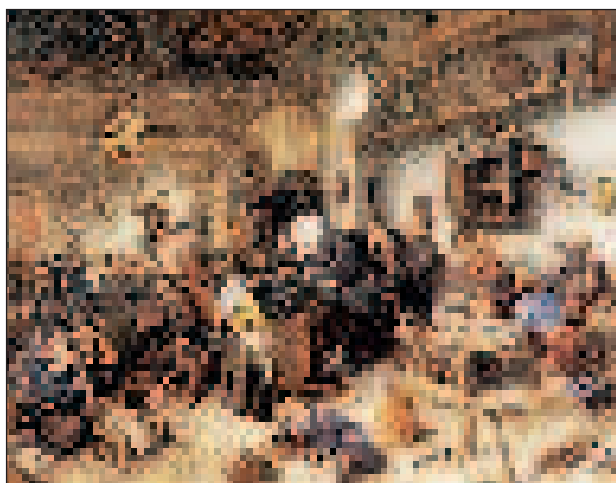
Közkedvelt téma volt a betegség-gyógyítás-gyógyulás ábrázolása is. Méghozzá annak teljes vertikumában: az anatómiai leckéktől a kuruzslókig, a képzelt betegetől a tüdővész-től szenvedőig (*Aert Pietersz, Jan Steen*). E korban kétféle gyógyító kerülhetett kapcsolatba a polgárral: az egyik a borbély sebész, ő az anatómiai leckék passzív résztvevője, illetve aki eret vág, fogat húz, és fő-

leg a hadihajókon sebesülteket gyógyít. Lenézett „kaszt”-nak számított, orvosnak semmiképp. Az „igazi” gyógyító orvos poraival, kenőcseivel, forrásaival és érthetetlen latin szövegeivel igyekezett úrrá lenni a „nyavalyákon” – inkább kevesebb, mint több sikerrel. Mégis e társaság fölöttébb fenn hordta az orrát, a jólét minden jelével hivalkodva. A kuruzslók többnyire őket utánozták, és beérték a durva foghúzások lebonyolításával, pálinkás bedörzsöléssel, ráolvasással – a szegénység igényeinek megfelelően. Könnyű átlátni, hogy a gyógyítás mennyi témát nyújtott az életképfestők számára!

Végül kézenfekvőnek látszik feltenni a kérdést: milyen volt az Aranykor festőjének élete?

Adriaen van Ostade: Kagylótisztító asszony (1610–1685)

Jan Steen: Iskola fiúkkal és lányokkal (1626–1679)

Rembrandt sorsa két lehetséges választ is megfogalmaz. Méghozzá az „egyszer fenn, máskor lenni” helyzetből fakadókat. A sikereiken felbuzduló, túlköltekező festők egykettőre adóssá váltak, s mint Rembrandt esetében is, szinte a kezük alól kapkodták ki a még be sem fejezett műveket hiteltörlesztés fejében. Messze áron alul... Amire pedig a korábbi századokban aligha volt példa: a nők is ecsetet ragadhattak! Egyikük *Judith Jans Leyster* semmiben sem maradt el férfi kortársaitól! Szívesen ábrázolta a mulatozókat, hangszereken játszókat, bohócokat és állatokkal játszó gyermekeket. A fékevesztettség helyett azonban inkább a női kedves-ség, visszafogottság erényével.

Nos, ennyi tanulsággal szolgált egy kivételes szépségű kiállítás. Ha még élne, befejezésül Muszorgszkij most egy delfi harangjátékot komponálhatna hozzá.

SZILI ISTVÁN